

Preken met Advent 2020

Grammatica van Gods redding

God die onverwachte plekken en mensen uitkiest in zijn verlossingsplan

Lukas 1:26-56, Psalm 146
door ds. Jeroen Hagendijk

[1] *inventio*: oriëntatie vooraf

Vermoeidheid

De feestdagen staan voor de deur, ieder jaar weer de periode die veel van voorgangers vraagt. De spanning bouwt zich al op in advent. Dan komen de vieringen van kerstavond, eerste kerstdag (voor sommigen de tweede ook nog), de zondagse vieringen komen er dit jaar direct nog achteraan en dan zijn er in nogal wat kerken ook de oud- en nieuwvieringen. Je kunt ieder jaar bij voorbaat al een beetje moe zijn. En dit jaar wordt dat gevoel misschien nog versterkt.

Tijdens een online vergadering van onze werkgemeenschap in de Krimpenerwaard, vroeg ik aan mijn collega's hoe zij deze tijd ervaren. Wat voelen jullie en hoe is de stemming in de gemeente? Iemand haalde Jeremia 8 vers 20 aan: 'de zomer is ten einde, en nóg zijn wij niet verlost.' Was er tijdens de eerste golf nog volop energie, nu overheerst vermoeidheid en zijn we terneergeslagen. We zijn wel zo'n beetje klaar met deze hele situatie, maar ook met de virus-thematiek. Ikzelf moet echt m'n best doen om niet meteen af te haken als een preek begint met corona. Zo bezien, hebben we gevoelsmatig meer met de oude, vermoeide Zacharias dan met de jonge, uitbundig zingende Maria.

Verstrooiing

We moeten het dit jaar ook zonder die typische kerstsfeer doen. Dit jaar even niet met elkaar in een volgestopte kerk, met lichtjes en een uitbundig *Ere zij God*. Ook dat zal behoorlijk gemist worden. Kerst is normaliter een feest van eensgezindheid en warmte, maar nu zit iedereen ergens anders, in eigen huizen, eigen bubbels, eigen zorgen. We zijn verspreid en geestelijk is er ook verstrooiing. Een gemeentelid vertelde me aan de telefoon dat ze op zondag thuis Mozaïek aanzet. De kinderen vinden dat mooi. Ik hoor het aan en mompel iets begripvols. Een paar uur later krijg ik een berichtje: 'Sorry, dat is voor jou vast ook niet leuk om te horen.'

Verlangen

'Ik bespeur ook veel verlangen', zei één van de collega's uit de werkgemeenschap. Dat herken ik wel. Ook ik proef verlangen naar een betere tijd. Verlangen naar de fysieke ontmoeting van de geloofsgemeenschap. Verlangen ook naar gedeeld geloof, misschien? Zou dat verlangen, hoe diffuus ook, een aanknopingspunt bij Maria kunnen zijn?

De koppeling tussen het verlangen van advent en het verlangen naar een vaccin wil ik liever niet maken. Dat lijkt me niet overtuigend (zie daarvoor pagina 9).

Bekende stof

Voor deze zondag zijn er drie teksten uitgekozen waarin Lucas ons meeneemt naar Maria. Eerst de annunciatie (1:26-38), dan de visitatie (1:39-45), en ten slotte het magnificat (1:46-56). Dat is veel, en daarom laten we ook veel liggen. Ik hoop dat de lijnen die eruitgelicht worden verfrissend werken. We oriënteren ons vooral op de redding in de marge, op God die onverwachte plekken en mensen uitkiest in zijn reddingsplan. Dat klinkt heel mooi, maar op zich zijn we wel bekend met Gods voorkeur voor de verdrukten en de verliezers, denkend aan Abel, Hanna tot aan Psalm 146. Maria valt als onbetekend meisje ook in die categorie van geringen die een plek krijgen in Gods heilsplan. We weten dat heel goed. We kennen de grammatica van Gods redding en de gemeente kent haar ook. Maar hoe komt deze grammatica voor ons tot leven? Hoe worden wij erin meegenomen, zodat we gaan zingen zoals Maria?

[2] *homiletische exegese*

Mariam (vers 26 en 27)

Voordat Lucas zijn verslag van de aankondiging begint in vers 28, wil hij eerst de feiten op een rijtje hebben. Net als in vers 5-7 vormen vers 26-27 een aanloopje naar het eigenlijke verhaal. In deze opsomming van gegevens krijgt het verhaal van de aankondiging een moment (zesde maand van de zwangerschap van Elisabeth), een plaats (Nazaret, Galilea), een richting (een engel door God gezonden naar...), en personages. Het hoogtepunt van deze korte introductie van Lucas is de naam die als laatste valt: Maria. Op haar moeten onze ogen gericht zijn.

Lucas schrijft Μαριάμ (Mariam), zoals Mirjam in de Septuaginta geschreven wordt. Zo plaatst Lucas Maria bewust naast Mirjam, de zus van Mozes en Aäron, die zingt over de verlossing door de rode zee heen. Als Maria zo naast Mirjam wordt gezet, is de kans groot dat er straks ook gezongen gaat worden. De thematiek van verlossing in Exodus 15 speelt ook in Lucas 1: 'je moet hem Jezus noemen', zegt de engel. Die naam betekent 'de Heer verlost'.

*De profetes Mirjam, Aärons zuster, pakte haar tamboerijn, en alle vrouwen volgden haar, dansend en op de tamboerijn spelend. En Mirjam zong dit refrein:
'Zing voor de HEER,
zijn macht en majesteit zijn groot!
Paarden en ruiters wierp Hij in zee.'* (Exodus 15:20-21)

Hieronder gaan we verder in op het loflied van Maria (46-56), maar het is hier al wel goed om wat lijnen te trekken naar andere momenten dat er gezongen wordt in de Bijbel. Thom Naastepad schreef in een mooi boekje over Jona (die niet náást de zee, maar ín de zee zingt) het volgende:

*De bijbel laat bij voorkeur de vrome zingen in de randgebieden van het menselijke bestaan, 'uit de diepte', zoals psalm 130 bidt, uit de brandende vuurover, zoals de drie mannen in Daniël, of vanaf de schandpaal op Golgotha, waar de evangeliën Jezus psalm 22 laten aanheffen. De bijbel laat de vrome bij voorkeur bidden op de gevaarlijke plaatsen en in de dodelijke stonden, in een onmogelijk hier en nu. Dat is níet om aan te geven dat nood leert bidden. Bidden leert men niet in de nood, maar in de tempel, in het hart van het land Kanaän, niet elders. Maar men léért het daar, omdat het elders van pas komt: in het hart van de zee.'*¹

¹ Th. J. M. Naastepad, *Jona. Verklaring van een Bijbelgedeelte*, Kampen: Kok, 1975, p. 37.

Ik denk dat Naastepad gelijk heeft. Maar de randgebieden van het menselijke bestaan zijn niet alleen plaatsen van nood. In Exodus 15 is het randgebied juist de kust van de bevrijding. Mirjam zingt niet uit nood, maar vanuit verlossing. Maria zingt straks ook, niet uit nood, maar omdat zij Jezus verwacht in haar buik. Een kind verwachten is in zekere zin ook verwijlen in het randgebied van het menselijke bestaan. De randgebieden van het leven, waar dus veel gezongen wordt, moeten we daarom ruimer nemen: het is wat mij betreft de plaats waar je het leven niet 'for granted' neemt, maar je uit nood of verwondering gaat zingen over God. Jona was een profeet. Mirjam was een profetes en Maria is dat eigenlijk ook. Aan de randen van het leven (in de marge!) worden profeten geboren.

Even langs Galilea (vers 26 en 28)

De eerste aankondiging in het Lucas-evangelie is aan Zacharias. De engel Gabriël verscheen in het hart van Israël: in de tempel in Jeruzalem. De aankondiging van Jezus' geboorte wordt gelokaliseerd in een randgebied: Galilea, Nazaret. Je kunt ervoor kiezen om de nadruk te leggen op het onverwachte van deze plaats: Nazaret *of all places!* Zelf geef ik er de voorkeur aan om niet het onverwachte, maar het eenvoudige te benadrukken. Dat past ook bij de wijze waarop de engel bij Maria komt. Dat is niet zoals bij Zacharias, waar de engel plotseling in de ruimte *verschijnt* (ὤφθη vers 11). De engel Gabriël komt gewoon *binnenlopen* (εἰσελθὼν vers 28 en 40) om straks op een normale manier weer weg te gaan (ἄπῃλθεν in vers 38). Maria raakt weliswaar in verwarring, maar niet door de verschijning van de engel. De verwarring is vanwege de woorden. Lucas doet zijn best om in zijn taalgebruik de engel in dit aardse, gewone leven te plaatsen. Een gesprek tussen een engel en een meisje van twaalf of dertien jaar in een dorp zoals zovele.

Er bestaat best wat kunst die dit exegetische spoor volgt. Eén voorbeeld: jaren geleden bezochten we het kerkje van het Franse dorp Saint-Hugues-de-Chartreuse (in de Isere). De kerk hangt vol met het karakteristieke werk van kunstenaar Arcabas. Eén werk sprak me enorm aan: een engel op de fiets. Het schilderij heet: de ondeugende engel. Intuïtief ging het voor mij over Gabriël in Nazaret, omdat links van het schilderij een bijpassende madonna hangt. Het schilderij van de fietsende engel is vrolijk, kleurrijk, en vol beweging, maar ook heel gewoon, haast alledaags. Straks zet Gabriël de fiets tegen de muur en loopt hij bij Maria naar binnen (εἰσελθὼν). Arcabas heeft de aankondiging zelf ook geschilderd. De engel zit geknield op een soort keukenvloer, met een arm leunend op zijn ene been en wat ongemakkelijk verlegen met zijn andere hand voor zijn keel. De gezichtsuitdrukking van Maria is intelligent, of bedachtzaam. Dat brengt ons bij de volgende observatie in de tekst.

Genade vinden (vers 29–31, 38)

Altijd heb ik Maria voor me gezien als een soort onbeschreven blad, alsof het leven van Maria pas begint bij de ontmoeting met deze engel. Dat is natuurlijk onterecht. Maria is al iemand voordat de engel haar opzoekt. Maria is geen onontwikkeld kind met een welwillendheid die lijkt op naïviteit. Maria is een vroom en slim meisje, denk ik. Dat leid ik af uit de volgende details.

Gabriël zegt tegen Maria dat zij genade heeft gevonden bij God. Dat is een Hebreeuwse manier van zeggen, die we in het Oude Testament veel tegenkomen. Ik denk dat het relevant is om op te merken dat wie genade vindt (εὔρεσ) bij God of mensen, op z'n minst ook genade heeft gezocht. Het *vinden* veronderstelt in de Bijbel het *zoeken*. En zoeken komt voort uit *verlangen*, uitzien naar iets dat ontbreekt. Maria heeft gezocht, verwacht, verlangd, geluisterd en dan komt de engel.

Niet alleen het zoeken en ontvangen maken Maria in mijn ogen tot een vroom meisje. Ook het feit dat ze zich straks een weg zingt door de Tenach (46-56). Ze kent haar gebeden. Ze maakt ook een bedachtzame indruk, als ze zich direct al afvraagt wat de betekenis van Gabriëls groet kan zijn. Tenslotte is haar welwillendheid opvallend. Ze noemt zichzelf de dienaar (δούλη) van de Heer. Over die woordkeuze merkt Joel B. Green het volgende op:

She claims a place in God's household, so to speak; indeed, in this socio-historical context, her words relativize and actually place in jeopardy her status in Joseph's household. For her, partnership in the purpose of God transcends the claims of family.²

Maria is bepaald geen blanco kind. Ze is een door en door vroom meisje.

Geloven met je lijf (39-45)

We zijn hier getuige van een prachtige ontmoeting tussen twee vrouwen. Lucas omschrijft dit gebeuren als een moment van geloofsgemeenschap waarin de beide vrouwen elkaar bemoedigen. Een grappig detail is dat Maria het huis van Zacharias binnengaat, *maar* Elisabet groet. De mannen doen even niet mee hier: dit is een vrouwenochtend. Net als op paasmorgen de vrouwen als eerste getuige zijn van Gods redding, zijn hier de vrouwen ook de eerste getuigen van wat God aan het doen is.

De ontmoeting tussen beiden is een heel lijfelijk gebeuren. Lucas vermeldt een reeks aan zintuiglijke en lichamelijke details. Elisabet hoort de groet van Maria. Het kindje springt op in haar buik. Elisabet roept met luide stem. De groet klonk in haar oren. Elisabet heeft vijf maanden stilgehouden dat zij zwanger was. In die maanden is het evangelie iets geweest van de *binnenkant* (vers 24). Zodra Elisabet Maria ziet, wordt het evangelie *binnen in haar* ook iets van de *buitenkant*, *van het lichaam*. Merk op hoe bevrijdend dit moet zijn geweest. Een geheim dat Elisabet in haarzelf omdroeg, mag opeens gedeeld worden. Ze mag zichzelf uitspreken. Dat geeft hier een vreugde die met lijf en leden gevoeld wordt. Uiteindelijk loopt de ontmoeting uit op de lofzang van Maria. De hele scene heeft iets van enthousiasme (ἐνθουσι). Het woord enthousiasme is passend, want het betekent letterlijk 'van God vervuld'. Dat is precies wat deze vrouwen hier typeert: dat ze dragers zijn van Gods werk ('En Elisabet werd vervuld met de Heilige Geest').

Als Maria Elisabet groet, springt het kindje op in de buik van Elisabet. Het is een profetisch sprongetje. Beetje associatief, maar Jona is dus niet de enige in de Bijbel die profeteert vanuit

² Joel B. Green, *The Gospel of Luke* (NICNT) Grand Rapids, Cambridge: Eerdmans Publishing, p. 92.

een buik (Jona 2). De één uit nood, de ander van blijdschap (44). Eenmaal bevrijd uit de buik zullen beide profeten zich ontwikkelen tot boetepredikers.

Welwillende lezers zien in deze ontmoeting tussen Maria en Elisabet de eerste samenkomst van de christelijke gemeente. Dan geldt het woord van Jezus in Matteüs 18 vers 20 'waar twee of drie in mijn naam samenzijn' hier al op een andere manier: de gelovige draagt Jezus met zich mee. Voor Maria en Elisabet is Gods werk in hen een soort geheim. Iets dat zij wisten en de rest van de wereld niet. Wat wel mooi is, is dat Paulus tientallen jaren later in zijn brieven aan de kerken nog steeds over het evangelie schrijft als een geheimenis; een *mysterie* (Efeziërs 1:9). Het evangelie gaat de wereld dan al over, maar blijft iets hebben van een geheimenis. Het goede nieuws van God is als een prachtig geheim, dat buiten in de wereld niet begrepen wordt, maar dat binnen de muren van de kerk, in de ontmoeting van de gelovigen, steeds uitbundig gevierd wordt.

Het magnificat als mozaïek (46)

De verwachting die in ver 27 was gewekt met de naam Mariam, wordt nu vervuld. Maria gaat zingen, net als de profetes uit Exodus. Niet alleen Mirjam is een referentie uit het Oude Testament. Hanna in 1 Samuel 2 is dat nog sterker. We horen in Maria's lied duidelijk Hanna's stem terug en we kunnen wel zo'n tien parallellen vinden in de Psalmen (de tekstverwijzingen in de kantlijn van de NA-28 zijn hierbij behulpzaam). Het magnificat is een mozaïek van Bijbelteksten. Maria doet dus een greep uit het zangrepertoire van Israël en treedt toe tot een rijtje zingende vrouwen in de Bijbel: Mirjam, Debora, Hanna, en Judith. Het is belangrijk om hier oog voor te hebben, want hieruit blijkt dat Maria's lied niet voortkomt uit haar persoonlijke gemoedstoestand of bevinding. We moeten ons niet blindstaren op vers 49 ('Hij die machtig is heeft grote dingen *aan mij* gedaan'). Het gaat om het juiste perspectief. God heeft niet zozeer een rol gekregen in Maria's leven, maar Maria heeft een rol gekregen in Gods plan met Israël. Daarom zijn er vanuit dit lied zoveel lijnen te trekken naar het Oude Testament. En daarom valt zelfs de naam van vader Abraham.

Protestlied (50-53)

Maria zingt mee in het koor van de verdrukten. Het magnificat is een regelrecht protestlied. Alles wordt op losse schroeven gezet en omgekeerd. Dat 'alles' heeft vooral betrekking op macht en vermogen, politiek en economie. God neigt naar berooide mensen. In dit lied kiest Maria positie voor de vromen (50), de nederigen (52) en de hongerigen (53). De gelovige staat samen met berooide mens tegenover de hoogmoedigen, de machtigen en de rijken. Er is in het Lucas-evangelie geen geestelijk leven dat losstaat van het materiële bestaan. Volgens Lucas heeft Jezus niet gezegd: zalig zijn de armen *van geest* (Mt), maar zalig zijn de armen.

[3] *theologische kernen en existentiële verificatie*

Bidden, bidden, bidden!

De engelse schrijver en dichter Sally Read was atheïstisch opgevoed. Maar in de loop van haar leven ontdekte ze het christelijk geloof en liet zij zich dopen in de rooms-katholieke kerk. Vorig jaar verscheen van haar een boek gericht aan haar dochter, waarin zij de lezer uitnodigt tot inwijding in het geloof. Ze gebruikt hiervoor het verhaal van de annunciatie, omdat daar heel veel in zit van haar relatie met God, over het spirituele leven, over Gods schokkende aanwezigheid en roeping, over angst en vertrouwen, over het besef van wie wij zijn, over roeping en zelfs over Gods afwezigheid. Over Maria schrijft Read het volgende:

When the angel came, it is more than probable that Mary was already praying. Long before Saint Paul's exhortation (1 Thess 5:17), she would have been praying without ceasing. Mary is immaculate, which is another way of saying that she is exceedingly close to God, which is another way of saying that she constantly prays. Prayer is and always was a part of her nature, and her prayer that afternoon was the deepest and most receptive *listening*. Only she, with the Holy Spirit, could make him flesh. It was an act of absolute, loving attention. Although Gabriel's greeting disturbed her (...), there was a kind of seamlessness with Mary's prayer and the angel's coming. She was waiting. She was longing. She was listening. The gravity of the angel's visit matched the gravity of her love for God.³

Ik vind het erg inspirerend hoe Read hier Maria schetst. Ze doet dit op een vrije en speelse manier die katholieken misschien beter aangaat dan protestanten. Met een verwijzing naar de onbevleete ontvangenis kun je in de gemeente waarschijnlijk niet zoveel, maar in onze eigen exegese van de tekst kwam Maria ook naar voren als een vroom en toegewijd meisje. Hier ligt een opening om te spreken over gebed, verlangen, rust en ruimte om Christus in je leven te ontvangen.

Het jaar 2020 was een jaar van verstrooiing en versloffing. We zijn moe en snakken naar de aanraking van boven, want die ervaren we minder nu de volle kerk ontbreekt, nu we geen daverend slot- of morgenlied zingen. God kan ver weg voelen en we verlangen nu juist Zijn nabijheid. Maar dit verlangen – als we het hebben – vraagt om gebed, en veel spirituele toewijding. Het evangelie komt niet zomaar ons leven binnenfietsen. Er moet wel plek zijn om te landen. Geloven wij wel werkelijk dat God zich in ons leven zal melden als wij ons net als Maria toeleggen op het gebed? Paulus schrijft in Romeinen 12 dat de gemeente vurig van geest moet zijn en moet volharden in de gebeden. Volgens Read is bidden jezelf oefenen in het bewustzijn dat Gods ogen op je gericht zijn.

Prayer is practicing the knowledge of God's eyes upon you. He is the only one who should act as your mirror. Prayer should be God's gaze drenching you, as the rean drenches the grasses in the garden, vivifying their greens and making them stand taller. God's gaze awakens you to everything you were created to be. It enables you to leave the darkness and to walk to him.⁴

Gebed zou moeten zijn: Gods starende blik die jou doordrenkt. Read plaats dit in deze tijd met een treffende analyse.

It seems to me that as people pray less, the need to be gazes at becomes more. People photograph every frame of their life: the fact of it happening and resounding in their own heart is not enough. As soon as something happens—an engagement, a holiday—we tell it to the audience of social media. We package it. It is like being given a flower and pressing it instantly into immortality so the juice and scent are gone. Perhaps people don't know that this is also about searching for God, about being seen in a world that denies his eyes. (...) But how would it feel to have an experience and not to post it, not to share it? How would it feel to fall in love, accept a proposal of marriage, and not tell anyone—at least at first? I think people are afraid. They think that experiences are not real unless they have an audience. They are scared of the overwhelming silence in the cathedral of their hearts. 'But Mary kept all these things, pondering them in her heart. (Lk 2:19)'

³ Sally Read, *Annunciation. A Call to Faith in a Broken World*. San Francisco: Ignatius Press, E-book-citaat.

⁴ Idem, ook voor volgend citaat.

Onze behoefte om gezien te worden, is onbewust een verlangen naar God. En de wens om iedere ervaring te delen — om bóeken te schrijven, dacht ik, iedere BN'er schrijft tegenwoordig een autobiografie — groeit voort uit onze angst voor stilte. We zijn bang dat stilte stilstand is: dat er niets gebeurt. We zijn bang dat er niets van onszelf overblijft, als we stilvallen. Daarom komen we niet toe aan de grote vragen van het leven. Want daar komt alleen ruimte voor als je stil wordt. Waar ben je bang voor? ('Vrees niet') Wie ben je? ('Zie, de dienaar van de Heer') Wat is je roeping? ('Laat met mij gebeuren overeenkomstig uw woord').

Wat zou er gebeuren als we deze advent aan de verstrooiing ontsnappen en met stille aandacht Christus in ons leven gaan verwachten?

'Verlost van jezelf'

Maria zegt: 'zie, de dienaar van de Heer, laat met mij geschieden overeenkomstig uw woord.' Maria plaatst haar kleine leven in het grote verhaal van Gods verlossende werk. Hier komen zelf-gerichte geloofsframes onder druk te staan. Het evangelie heeft ons niet zozeer 'iets' te bieden, maar het wil ons omkeren en betrekken op Gods plan met de schepping.

Vaak zijn we bezig het evangelie te verkopen. Jean Jacques Suurmond schreef ooit in het ND: 'Ik vind het jammer dat veel kerken hetzelfde als een autofabrikant doen. Ze presenteren Christus vaak als een glimmend merk, de oplossing voor al je problemen.' (ND 28/1/2016) Ik herken daar wel iets van, om eerlijk te zijn. We proberen uit leggen wat het geloof ons te bieden heeft, en waarom het verstandig is om je aan te sluiten bij de kerk. We leggen graag uit waar het allemaal goed voor is. Als we niet opletten, staan we het evangelie aan te prijzen als reclamebureau. Aan je collega op je werk, of aan je teamgenoot waar je mee sport. 'Het geeft mij...'

Hier blijven we hangen in consumentistische kaders: wat heb ik nodig, waar heb ik behoefte aan? Dat is nooit bevrijdend. De verlossing die God geeft is — om te beginnen — de doorbreking van deze ik-gerichte frames. God meldt zich niet in mensenlevens omdat die mensen zo interessant zijn voor God. Maar God meldt zich in mensenlevens om ze te betrekken op de waarheid van Christus en de komst van het koninkrijk. Wij spreken Maria zalig omdat zij zich gevoegd heeft naar Gods plan, niet perse omdat God zich geneigd heeft naar Maria.

Ik moest denken aan een populaire quote van Stanley Hauerwas (er zijn zelfs t-shirts verkrijgbaar met deze tekst erop): 'Jesus is Lord and everything else is bullshit.' Dat is precies de brutale toon die alle ik-gerichtheid doorbreekt. Plaats jezelf in het grote verhaal van de HEER, Israël, Jezus Christus en de kerk. Dat verhaal is namelijk 'waar'. En stel jezelf de vraag wat je in het licht van Zijn koninkrijk kunt betekenen. Dit is natuurlijk erg massief aangezet, maar Gabriëls boodschap is niet minder massief. De engel staat niks te 'verkopen' en Maria vraagt niet op haar beurt: 'what's in it for me?' Misschien schuilt er bevrijding in dit voegen naar het grote.

Interessant in dit verband is wat prof. Beatrice de Graaf zegt in de aangeboden livesteam vanaf circa 52:20. Ook interessant is een essay van Herman Paul in het boekje *De slag om het hart*. Hij duidt daarin de hang naar zelfontplooiing als teken van secularisatie. Ook in de kerk spreken we soms over het evangelie als iets waarvan wij mensen gaan bloeien. *Alsof we als christenen een betere versie van onszelf ontwikkelen*. Dat is zeer dubieus, en de vraag is of de kerk niet van binnenuit seculariseert als op deze manier het evangelie uitlegt. Paul stelt een alternatief tegenover de hang naar zelfontplooiing: psalmen zingen en het genre van de heiligenlevens afstoffen.⁵

⁵ Herman Paul, 'Zelfontplooiing: een vorm van secularisatie?' in: *De slag om het hart. Over secularisatie van verlangen*, Utrecht: Uitgeverij Boekencentrum, 2017, pp. 48-59.

De fysieke ontmoeting

We hebben gezien dat de visitatie een lichamelijk gebeuren is. Deze fysieke ontmoeting is bevrijdend. Maria en Elisabet kunnen eindelijk delen wat ze in stilte met zichzelf hebben meegedragen. Het hoge woord mag eruit, en dat bevrijdt. Je ziet ook hoe het geloof bezit neemt van het lichaam. Er wordt gesprongen (door het kind), er wordt luidkeels geroepen, er wordt gezongen... het is een feest. De fysieke ontmoeting van de gemeente bemoedigt enorm. En juist die fysieke ontmoeting missen we in deze coronatijd. We mogen elkaar niet omhelzen en we zien elkaar nauwelijks. Dat is niet alleen jammer, maar ook een gemis voor het geloof. Want geloven is niet alleen iets van het hoofd, maar ook iets van het hart en van het lichaam.

Er is op dit moment best wat aandacht in de theologie voor de rol die het lichaam speelt in religieuze vorming. James K.A. Smith is bekend van zijn boeken waarin hij in het spoor van Augustinus schrijft dat mensen niet gevormd worden door kennis, maar door verlangen. Niet 'wat wij weten' vormt en verandert ons, maar wat wij liefhebben. Niet het hoofd, maar het hart maakt wie wij zijn. Ergens citeert hij Antoine de Saint-Exupéry, auteur van *De kleine prins*. Die schrijft: 'Als je een schip wilt bouwen, trommel dan geen mensen op om hout te verzamelen, draag hen niet allerlei taken op, maar leer hun te verlangen naar de eindeloze uitgestrektheid van de zee.'⁶

We weten dat het hart — anders dan ons hoofd — een nauwe band met het lichaam heeft. Verlangen wordt met name gewekt in een viering waarin je met lijf en leden kunt participeren. Je wordt begroet bij de ingang, iemand noemt je naam; je bent opgemerkt. Je maakt oogcontact en glimlacht. Je gaat zitten in een kerkbank en begroet nog wat broeders en zusters met een gilmlach en een knipoog. Je gaat staan als de viering begint. Je zingt mee. Je sluit je ogen bij het gebed. Als het avondmaal wordt gevierd doet het lichaam nog meer mee. Je loopt naar voren, betreedt eerbiedig en aandachtig de heilige grond. Je ruikt het brood, je proeft de wijn. Je bent er helemaal. En aan het einde van de viering, nadat je samen hardop het Onzevader hebt gebeden, zing je een uitbundige slotzang, waarbij je hielen even loskwamen van de vloer, alsof je je lijf even wilde uitstrekken ten hemel. Geloven is een lichamelijk gebeuren. Tish Warren schrijft:

Kort na mijn studietijd ontdekte ik tot mijn schrik dat ik niet meer kon bidden. Opeens voelden mijn woorden, die altijd zo makkelijk kwamen, als nietszeggend. Ik had een zwaar jaar achter de rug met een gedwongen verhuizing, een verbroken relatie met een goede vriend, een pijnlijke vertraging in mijn verlangen naar het moederschap. Ik was gekwetst en verdrietig en kon geen woorden vinden om God uit te nodigen om mijn hart binnen te komen, terwijl ik verlangde naar zijn aanwezigheid en genezing. Ik had het gevoel dat mijn woorden een hopeloze, leeggelopen ballon waren die ergens in een boom bungelde, levenloos, vastgeraakt en slap.

Te midden van dit alles, en hoewel mijn woorden me in de steek lieten, werd mijn gebed zonder woorden – gebed in en door mijn lichaam – mijn reddingsboei. Ik kon geen woorden vinden, maar ik kon knielen. Ik kon me onderwerpen aan God door op mijn knieën te gaan en met geheven handen mijn pijn op te heffen: een vleselijk, onbenoembaar verlangen dat ik met mij meedroeg. Ik offerde een pijnlijk lichaam met mijn handen, mijn knieën, mijn tranen, mijn opgeslagen ogen. Mijn lichaam nam de leiding in het gebed en bracht mij – heel mijn wezen, uiteindelijk zelfs mijn woorden – tot gebed.⁷

⁶ James K.A. Smith, *Je bent wat je lief is. De spirituele kracht van gewoontes*, vert. Kees de Wildt, Utrecht: Uitgeverij Boekencentrum, 2019, pp. 26-27.

⁷ Tish Warren, *Liturgie van het alledaagse. Heilige gebruiken in het gewone leven*, vert. Monica van Bezooijen, Franeker: Uitgeverij Van Wijnen, 2018, pp. 43-44.

In de aangeboden [livestream](#) vertelt Pieter Versloot over de biechtpraktijk en hoe bevrijdend dat is. Mensen dragen een geheim met zich mee en vertellen soms na veertig jaar aan iemand waar ze mee zitten, aan schuld of schaamte. De biecht is natuurlijk een heel ander soort ontmoeting dan de visitatie. Maar de sterke overeenkomst is dat de fysieke ontmoeting van de gemeente bevrijdend is.

Zingen met de verdrukten: adventum en futurum

Als Maria gaat zingen komen er wat losse eindjes bij elkaar. We zagen dat Mirjam en Jona zingen aan de randen van het leven: in de marge van het bestaan wordt er gezongen. Mensen die zichzelf in de marge van het leven bevinden (in nood of verwondering) weten dat zijzelf niet zoveel kunnen dóen. Ze kunnen slechts zingen van wat Gód gedaan heeft.

Om duidelijk te maken wat ik bedoel, verwijs ik naar Jürgen Moltmann, die aandacht vraagt voor het verschil tussen adventum en futurum. Europese talen hebben twee soorten woorden om 'dat wat in tijd voor ons ligt' te verwoorden. Het eerste woord is *futurum*, waar het Engelse woord *future* vandaan komt. Dit woord betekent dat alles wat nog gaat gebeuren, voortkomt uit het 'nu'. Het heden is als het ware zwanger van wat nog gebeuren moet. *Future* is het 'later' dat als een rode loper vanuit het heden naar voren wordt gerold. *Future* is voor alle mensen die van betekenis willen zijn. Als je het verschil wilt maken voor later, dan moet je hier in het nu dus al beginnen om het anders te doen.

Het andere woord voor de tijd die voor ons ligt, is *adventum*. Advent betekent komst. Ons Nederlandse woord 'toekomst' (vanuit het Duitse *Zukunft*) komt hiervandaan. Toekomst is anders dan *future*. Toekomst ontvouwt zich niet vanuit het heden, zoals *future*, maar het komt naar ons toe. Wij bouwen de toekomst niet. Maar de toekomst rolt als een rode loper van God op ons af.⁸ Het verschil tussen deze twee woorden, is het verschil tussen werken en zingen, tussen centrum en de marge. Mensen die zingen, plaatsen zichzelf in de marge. Ze kennen het verschil tussen adventum en futurum en weten dat de verlossing niet uit henzelf komt, maar bij God vandaan. Daarom zingt Mirjam aan de rand van de zee. Daarom zingt Jona in de zee. Daarom zingt Maria omdat haar mond openvalt van het wonder dat God verricht.

De link leggen tussen advent en de verwachting van een vaccin, vind ik daarom niet overtuigend. Het vaccin is geen adventum, maar in alles futurum. Misschien kijkt u de *The Crown*, de filmserie over het Britse koningshuis. Het leven van koning Elisabeth en prins Philip wordt tamelijk nauwkeurig naverteld in deze Netflix-serie. Eén van de afleveringen van het vorige seizoen gaat over prins Philip. Hij zit in een soort midlifecrisis. Hij is bezig met grote levensvragen. Wat moet hij nu eigenlijk met zijn leven? Wat stelt hij nu eigenlijk voor? Philip zit niet lekker in zijn vel, en zoekt naar iets dat hem houvast en richting geeft.

Wij schrijven het jaar 1969, precies het jaar van de eerste maanlanding. Philip volgt alles op de voet, zeer onder de indruk van de prestaties van de mensheid. Zijn ontslag voor de astronauten wordt sterk afgezet tegen zijn afkeer van een nieuwe hofpredikant. Deze priester heeft met goedkeuring van de prins aan het hof een soort retraite opgericht voor collega-priesters met een burn-out. En op een zeker moment maakt prins Philip kennis met deze uitgebluste geestelijken. Ze zitten in een grote kring en vertellen hem hoe moeilijk het voor hen is om geïnspireerd te blijven werken. Kerkgemeenschappen vergrijzen en het is moeilijk om nieuwe mensen aan te spreken. Deze priesters gaan daaronder gebukt. Dan wordt Philip uitgenodigd om te reageren, en hij gaat er met gestrekt been in. 'Ik zal jullie zeggen wat ik denk.', zegt hij terwijl hij de kring van begripvolle predikanten rondkijkt.

⁸ Jürgen Moltmann, *The Coming of God. Christian Eschatology*, vert. Margaret Kohl, Minneapolis: Fortress Press, 1996, pp. 25-26.

Ik heb nog nooit zo'n pretentieuze, zelfmedelijdende onzin gehoord. Jullie moeten opstaan, de wereld ingaan en verdorie iets gaan doen. Daarom voelen jullie je zo verloren. Ik geloof dat een mens ertoe verplicht is om iets van belang te doen. Actie is wat ons definieert. Actie, geen lijden. Al dat zitten, denken en praten... Ik wil jullie wat vragen: denken jullie dat die astronauten daarboven zo onbeweeglijk zijn als jullie? Tuurlijk niet, ze zijn te druk met het bereiken van iets spectaculairs. En daardoor zijn ze één met hun wereld. Eén met hun God en... ze zijn gelukkig. Dat is mijn advies: neem een voorbeeld aan mannen van actie.

Het is een veelgehoorde kritiek op de kerk en haar leiders. Steek de handen uit de mouwen en stop toch eens met al dat gepraat, dat zingen, dat preken: je denk toch niet dat de wereld dáár beter van wordt? Besteed eens een zondag aan actie, in plaats van dat geleuter en gezang. Prins Philip bevindt zich in het centrum van de macht. Hij heeft het onderscheid tussen *adventum* en *futurum* nog niet geleerd. Hij is de marge nog niet betreden. Maar pas in de marge is er verlossing.

Voor wie ermee bezig is, valt er ook een link te leggen met de radicale islam en moslimterrorisme. Deze gelovige strijders vallen in dezelfde valkuil als prins Philip. Ze willen de toekomst van God *máken*, in plaats van *verwachten*. Dat is een politiek van future. Het evangelie van Christus is ook politiek van aard, maar een politiek van *adventum*. Wij gebruiken geen wapens, maar zingen liederen in de marge. Protestliederen, klaagliederen, lofliederen.

Maria zingt in het koor van de verdrukten. Wie hoog en droog zit, valt naar beneden, en wie laag bij de grond stond, wordt verhoogd. Dat is heel radicaal en bij Lucas is armoede ook echt armoede. Maar wat moet je dan met deze tekst? Nederland is één van de meest welvarende landen ter wereld.

Ik denk dat het goed is om het appèl van Maria's protestlied te laten staan: 'Wees maar niet al te verknocht op je mooie, geïsoleerde huis met visgraatvloer, want God keert alles om.' Tegelijk kan het op die manier juist in het geestelijke blijven steken ('je mag het wel hebben, áls je maar onthecht bent'). Spreek daarom door over de roeping van ons als kerk: namelijk zingen met de verdrukten. Als je zelf niet arm bent, zorg dan in ieder geval dat je meezingt met hen die dat wel zijn. Meezingen in het koor van de verdrukten is wel het minste wat je kunt doen. Erik Borgman schrijft in zijn nieuwe boek:

In het gebed investeert degene die bidt in zijn of haar betrokkenheid bij het lijden van de wereld, dat in het lijden van de Gezalfde Jezus tevens het lijden van God is geworden. (...) Het gaat erom dat in onze betrokkenheid bij wat er gebeurt Gods betrokkenheid aan het licht komt, ook voor onszelf. Door mee te gebaren en te schreeuwen met de pijn van de wereld, wordt het in het gebed de eigen pijn van degene die bidt, door te vragen en te roepen en te smeken om Gods aanwezigheid, geeft degene die bidt tegelijkertijd stem aan Gods verlossende nabijheid zoals deze bezig is door te breken. Zij of hij wordt erdoor opgenomen in Gods komst naar de wereld.⁹

⁹ Erik Borgman, *Alle dingen nieuw. Een theologische visie voor de 21ste eeuw. Inleiding en Invocatio*, Utrecht: KokBoekencentrum Uitgevers, 2020, pp. 78-79.

[4] *praedicatio*: homiletische observaties

Ik probeer in de preekvoorbereiding meestal een schema te volgen dat Samuel Wells in een lezing uit 2017 bij *Festival of Preaching* hield. De lezing heet: *Good to Great: Turning a Decent Sermon into a Wonderful One*. Zijn punt is misschien vergelijkbaar met wat Barbara Lamain ons vorige week aanreikte (Is het waar? Doet het ertoe?). Wells vindt dat elke preek een betoog ('an argument') moet hebben. Je moet iets neerleggen, een punt maken. Nadat je je exegese hebt gedaan, begin je bij de laatste zin van je preek. Want wat wil je uiteindelijk zeggen? Je denkt de stappen uit. Het betoog kan de oplossing zijn van een probleem, of de inwijding in een mysterie. Pas als je barst van de zin om je preek te gaan houden, moet je beginnen met schrijven, geen minuut eerder. Dat laatste is best een uitdaging bij deze bekende teksten uit Lucas 1.

Omdat we veel materiaal uit Lucas hebben besproken, moet ik een keuze maken. Het zal gaan over verlossing, maar dat kan ik op drie manieren aanvliegen:

1. Waar mensen profeten worden. Verlossing aan de randen van het bestaan en zingen omdat je het verschil kent tussen adventum en futurum?
2. De lijn van het gebed en de verlossing uit de verstrooiing en onze ik-gerichtheid? Hoe God het leven van een biddend mens binnenloopt.
3. Een pleidooi voor het grote belang van het fysieke en de ontmoeting van de geloofsgemeenschap. Theologisch aangevuld met incarnatie-theologie: we verwachten Jezus toch in het lichaam?

In Willige Langerak heb ik zelf al eens ingezet op de eerste lijn. Waarschijnlijk kies ik nu dus voor de tweede weg, omdat ik daar het meeste enthousiast van word. Sally Read neemt in het gedeelde hoofdstuk een sterk uitgangspunt met de vraag van haar dochter: waarom gebeurt er niets als ik bid? Waarom moet God zo onzichtbaar zijn? Deze ervaring kun je dichtbij de mensen brengen. We kennen die vraag allemaal wel. Read laat dan de woorden van Lucas vallen: 'En de engel kwam tot haar.' Die woorden zijn betoverend. Ze lijken op het einde van een verhaal of het antwoord op een gebed, schrijft Read. Vanuit die observatie kun je nadenken over Maria. Is zij een blanco kind, of een vroom, biddend meisje? De bespreking van de tekst zou tot het laatste moeten leiden. Van hieruit kun je nadenken over de vraag waarom wij het zo moeilijk vinden om net als Maria te bidden. Je kunt spreken over de verstrooiing van deze tijd. Over de angst voor de stilte. Over de grote vragen die verlossend beantwoord kunnen worden als we het toch aandurven om stil te worden. Een laatste zin heb ik nog niet, maar ik denk dat het gaat om de inwijding in het mysterie dat wij bestaan voor Gods ogen.

[5] *met het oog op de eredienst*: liturgische suggesties

Voor wie zich richt op de lofzang van Maria, is het een idee om in het kindermoment gebruik te maken van zogenaamde omkeerplaatjes. Er is een plaatsje waarin je zowel een kikker als een paard in kunt zien. Of een plaatje waar je tegelijk een konijn en een eend in kunt zien. Dat kun je gebruiken om uit te leggen dat God alles omdraait: arm wordt rijk, laag wordt hoog, verdrietig wordt blij, etc.

In advent zijn er veel liederen en psalmen voorhanden die geschikt zijn om te zingen. Voor wie in de avonddienst voorgaat en het tweede homiletische spoor volgt, kan aan het einde van de dienst heel goed Liedboek 246b opgeven: 'De maan is opgekomen'. Zing dan in ieder geval vers 1, 3 en 5. Het staat ook in het oude Liedboek voor de Kerken onder nummer 391.

Voor wie het eerste homiletische spoor volgt is het lied 'Wij blijven geloven' erg geschikt. Dat staat in de laatste bundel van *Op Toonhoogte* onder nummer 220. Vooral de laatste zin van het derde vers is dan passend met het oog op de thematiek van de marge: 'ons kleine begin van zijn groot ideaal'. Zo'n zinnetje zou ik dan ook in de preek verwerken.

Verder nog wat tips rondom de kerkdienst of voor wie een koor/bandje in de gemeente heeft. Voor wie van moderne muziek houdt, kan ik de groep *Bifrost Arts* van harte aanbevelen. Vooral het album *Lamentations* vind ik sterk. Een passend lied van dat album voor deze zondag is [Come Light](#). Een andere muzikant die door en door christelijke muziek maakt, is Bill Fay. Veel van zijn liederen gaan over het omkeren van rijk-arm. Ik denk aan het album *Life is People* en met name aan het nummers 'City of dreams' en 'Empires'. Luister van het album *Who is the Sender* het nummer 'A Page incomplete' en 'I hear you calling'. Vooral die laatste is prachtig als je weet dat Bill Fay een oude man is en zijn hele leven in een fabriek heeft gewerkt.

Ten slotte nog een prachtig lied van de modern-klassieke componist John L. Bell. Dit lied staat in de *Church Hymnary* van de anglicaanse kerk. Een prachtige melodie en een speelse tekst die het gesprek tussen Maria en de Gabriël heel 'gewoon' voorstelt. 'Tell God I say, "yes"'. Kerkliedwiki vermeldt over Bell het volgende: 'In zijn teksten probeert hij ervaringen van mensen van nu met God en mt de wereld in gewone maar poëtische taal weer te geven.'¹⁰

¹⁰ [https://kerkliedwiki.nl/John L. Bell](https://kerkliedwiki.nl/John_L._Bell)

COLUMCILLE

11 11 11 11

<p>1 No wind at the window,
no knock on the door;
no light from the lampstand,
no foot on the floor;
no dream born of tiredness,
no ghost raised by fear:
just an angel and a woman
and a voice in her ear.</p>	<p>3 'This child must be born
that the kingdom might come:
salvation for many,
destruction for some;
both end and beginning,
both message and sign;
both victor and victim,
both yours and divine.'</p>
<p>2 'O Mary, O Mary,
don't hide from my face.
Be glad that you're favoured
and filled with God's grace.
The time for redeeming
the world has begun;
and you are requested
to mother God's Son.'</p>	<p>4 No payment was promised,
no promises made;
no wedding was dated,
no blueprint displayed.
Yet Mary, consenting
to what none could guess,
replied with conviction,
'Tell God I say, "Yes"'.
'</p>

John L. Bell (b.1949)

Music Irish traditional*arranged* John L. Bell (b.1949)